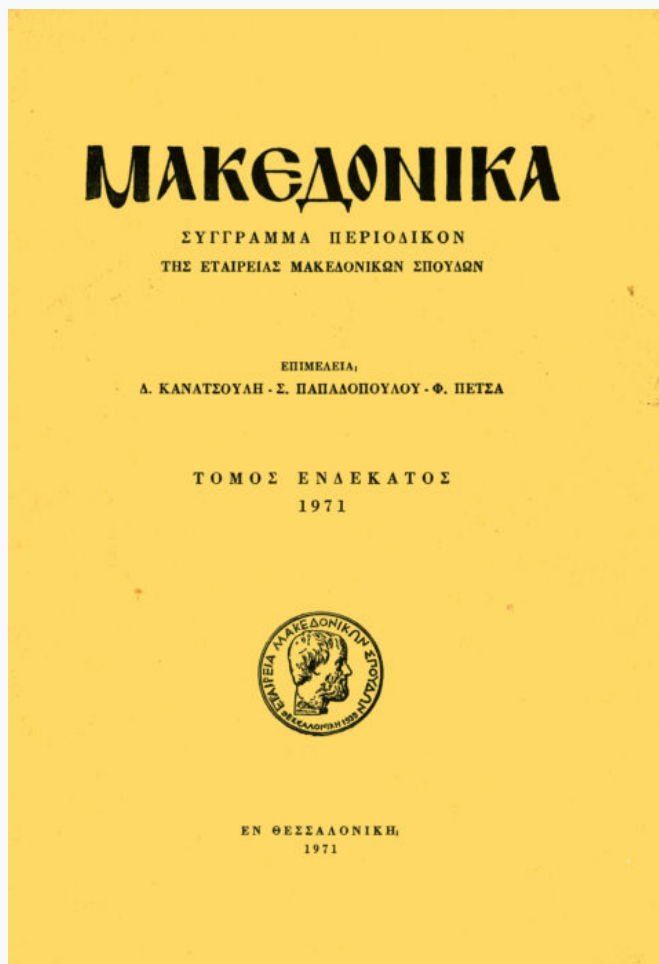

Μακεδονικά

Τόμ. 11, Αρ. 1 (1971)

"Αρχαία Μακεδονία", Ανακοινώσεις κατά το
Πρώτον Διεθνές Συμπόσιον εν Θεσσαλονίκη, 26-29
Αυγούστου 1968

Φώτιος Μ. Πέτσας

doi: [10.12681/makedonika.962](https://doi.org/10.12681/makedonika.962)

Copyright © 2015, Φώτιος Μ. Πέτσας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πέτσας Φ. Μ. (1971). "Αρχαία Μακεδονία", Ανακοινώσεις κατά το Πρώτον Διεθνές Συμπόσιον εν Θεσσαλονίκη, 26-29 Αυγούστου 1968. *Μακεδονικά*, 11(1), 450–459. <https://doi.org/10.12681/makedonika.962>

«Αρχαία Μακεδονία», 'Ανακoinώσεις κατά τὸ Πρῶτον Διεθνές Συμπόσιον ἐν Θεσσαλονίκῃ, 26-29 Αὐγούστου 1968, Θεσσαλονίκη 1970. 'Εκδόσις 'Εταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου, ἀριθ. 122. Σελίδες 436 καὶ πιν. I-LXXXIV (καὶ τρεῖς παρένθετοι πίνακες, μετὰ σχέδια, Α-Γ).

«Ἐπιμελεία Βασ. Λαοῦρδα - Χ. Μακαρόνα», μετὰ καθυστέρησιν δύο ἐτῶν, κυκλοφόρησαν σ' ἓνα ὀγκώδη, ἐπιμελημένον τόμο τὰ πρακτικὰ τοῦ Πρώτου Διεθνoῦς Συμποσίου μετὰ θέμα «Αρχαία Μακεδονία», ἐνὸς Συμποσίου ἐπιτυχημένου ἀπὸ κάθε πλευρά. Ἡ ἐπιτυχία του ὀφείλεται κυρίως στὸν αἰμῆνοστο Βασίλῃ Λαοῦρδα. Στὶς σελίδες τοῦ τόμου τῶν Πρακτικῶν Ἑλλῆνες καὶ ξένοι, μέλη τοῦ Συμποσίου καὶ ἀκροαταί, ξαναζοῦν εὐτυχεῖς ἡμέρες τερπνῆς καὶ ὀφελίμου συναναστροφῆς. Οἱ ἄλλοι ἀναγνώστες τοῦ τόμου θὰ δοκιμάσουν μόνον ξηροὺς τοὺς καρποὺς τοῦ Συμποσίου. Εἶναι καρποὶ ὄριμοι μελέτης ποικίλων μακεδονικῶν θεμάτων, ἀπὸ ἐρευνητὰς παλαιμάχους, ἀλλὰ καὶ νεοσυλλέκτους.

Οἱ ἀνακοινώσεις καταχωρίζονται μετὰ τὴν σειράν, πού ἀναγνώσθησαν, ὅλες, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ G. Daux, Delphes et la Macédoine.

Ἐπεὶτα ἀπὸ τὸ διςἐλθιδιο πρόλογον, μετὰ τὶς ὑπογραφὰς τῶν Ἐπιμελητῶν τῆς ἐκδόσεως (σ. 5-6), καὶ ἀπὸ τὶς συνηθισμένους στὰ συνέδρια προσφωνήσεις (σ. 11-14), ἀκολουθοῦν οἱ ἀνακοινώσεις.

Πρῶτῃ ἡ ἀνακοίνωσις, μετὰ τίτλον Early Macedonia, τοῦ βετεράνου ἐρευνητοῦ τῆς Μακεδονίας, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Wisconsin, Charles F. Edson. Δίνει (σ. 17-44) ἓνα ἐξακριβωμένον, μεστό, λιτὸ διάγραμμα τῆς πρώτης ἱστορίας τῆς Μακεδονίας, μετὰ παραπομπὰς στὶς πηγὰς καὶ στὴ νεώτερη βιβλιογραφία. Εἶναι μιὰ αὐθεντικὴ ἐκθεσις τῶν γνῶσεών μας ἐπὶ τοῦ θέματος. Θίγει σημεῖα καίρια, μερικὰ συζητήσιμα. Ζητήματα π.χ. ἱστορίας καὶ τοπογραφίας: οἱ Ἀργεάδαι, λέει, περὶ τὸ 700 π.Χ. «ἄφησαν τὴν ἀρχικὴν κοιτίδα τους στὴν Ὀρεστίδα, τὴ λεκάνην τῆς Λίμνης τῆς Καστοριάς», πρώτη τους κτήσις ἦταν ἡ Πιερία, ὕστερα ἡ Βοττιαία, πού ἀπὸ τὸν καθ. Edson ταυτίζεται περίπου μετὰ τὴν Ὀμηρικὴν Ἡμεθίαν καὶ αὐτὴ εἶχε τοὺς κήπους τοῦ Μίδα κ.λ., καὶ ὕστερα κατέλαβαν τὴν περιοχὴ τῆς Ἐδέσσης καὶ τῶν Αἰγῶν. Ἀλλὰ ὁ Λουδίας καὶ ὁ Ἀλιάκμονας ὀρίζουν «γῆν τὴν Βοττιαίδα τε καὶ Μακεδονίδα, ἐς τὸν ποτὸν ῥέοντα τὸν ὕδαρ συμμίγοντες» (Ἡρόδ. 7, 127) κοντὰ στὴ θάλασσαν βέβαια. Τῆς Βοττιαίας «ἔχουσι τὸ παρὰ θάλασσαν στεῖνον χωρίον πόλιος Ἰχναὶ τε καὶ Πέλλα» (Ἡρόδ. 7, 123), στὶς ὑπάρξεις τοῦ Πάικου. Τὸ Βέρμιο, μετὰ τοὺς «κήπους τοῦ Μίδα», πῶς μπορεῖ νὰ περιληφθῇ στὴ Βοττιαία; Φυσικὰ οὕτε ἡ Θεσσαλονίκη ἔχει σχέσιν μετὰ τὴν Βοττιαία, μετὰ τὴν ὁποία σχετίσθηκε «ρητορικὴ ἀδελφ» κατὰ προσφώνησιν (σ. 13).

Δεύτερη ἀκολουθεῖ ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ καθηγητοῦ Σπ. Μαρινάτου μετὰ τίτλον: Mycenaeans Elements within the Royal Houses of Macedonia (σ. 45-52). Ἀπὸ τὴ σκοπιά τοῦ εἰδικoῦ στὰ κρητο-μυκηναϊκὰ ὁ καθηγητὴς Σπ. Μαρινάτος βλέπει μυκηναϊκοὺς θεσμοὺς στὴ Μακεδονία καὶ τὴν Ἠπειρο τῶν κλασσικῶν χρόνων: ὁ στρατὸς ἀποφασίζει στὰ σοβαρὰ ζητήματα, βασιλεῖα ἐν μέρει κληρονομικὴ - ἐν μέρει ἀποδοχικὴ κατόπιν ἐκλογῆς, ὁ βασιλεὺς μᾶλλον ἰσχυρὸς στὸν πόλεμον παρὰ σὲ καιρὸ εἰρήνης, ἡ διπλῆ βασιλεῖα κ.λ. Παρατηρεῖ ἐπίσης μεσογειακὰς - μινωικὰς συγγένειες, πού τοῦ θυμίζουν τὴν ἐγκατάστασιν Κρητῶν στὴ Βοττιαία κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους καὶ Μυκηναίων στὴ Μακεδονία μετὰ τὴν καταστροφὴ τῶν Μυκηνῶν ἀπὸ τοὺς Ἀργεῖους τὸ 468 π.Χ. Ἀλλὰ τὰ σχετικὰ συμπεράσματα ἔχουν ἀνάγκη νὰ στηριχθοῦν σὲ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα καὶ αὐτὸ θὰ μπορῇ νὰ γίνῃ μόνον ὅταν ἀνασκαφοῦν, σὲ ἀνάλογη μετὰ τοὺς κρητομυκηναϊκοὺς τόπους ἔκτασις, μακεδονικὰς πόλεις καὶ ἱερὰ, ὅπως αἱ Ἰχναί, ἡ Ἐδεσσα, τὸ Δίον κ.λ.

Τρίτῃ ἀκολουθεῖ ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Bristol, N. G.L. Hammond μετὰ τίτλον: The Archaeological Background to the Macedonian Kingdom

(σ. 53-67). 'Ιστορικός, ειδικώτερα τῆς 'Ηπείρου, ὁ καθηγητὴς Nicolas Hammond ρίχνει μιὰ δέσμη φωτὸς ἀπὸ Δυσμῶν στὴ Μακεδονία, τῆς ὁποίας, μαζί με τὸν καθηγητὴ Griffith, ἐτοιμάζει διτομή 'Ιστορία. Ὁ καθηγητὴς Hammond εἶναι ὁ καλύτερος γνώστης τῶν τόπων καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων τῆς 'Ηπείρου, τῆς 'Αλβανίας καὶ τῶν γειτονικῶν περιοχῶν. Παρουσιάζει λοιπὸν μετὰ τὴν ἀνακοίνωσή του ἄγνωστα σὲ μᾶς ἀποτελέσματα ἀνασκαφῶν στὴ Γιουγκοσλαβία καὶ στὴν 'Αλβανία, τὰ ὅποια, γιὰ νὰ γίνουν προσιτὰ καὶ στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα θὰ συνοψίσουμε ἐδῶ μετὰ κάποια ἑκταση.

Πρῶτα δύο προϊστορικοὶ τύμβοι (τοῦμπε): Porodin καὶ Crnobuki, στὴν πεδιάδα τοῦ Μοναστηριοῦ (Μπιτώλια), στὴν ὁποία τὰ ἀρχαιότατα εὐρήματα, τῆς Πρώτης Νεολιθικῆς 'Εποχῆς, παρουσιάζονται στοὺς συνοικισμοὺς Mogila καὶ Optičare καὶ σχετίζονται μετὰ τὸ Starčeno στὴν κοιλάδα τοῦ Δουνάβειος.

Τὸ Porodin¹ ἀνήκει στὴν Ὑστερὴ Νεολιθικὴ 'Εποχὴ, σύγχρονο περίπου μετὰ τὴς φάσεως τῆς Νεολιθικῆς 'Εποχῆς ποὺ ἀντιπροσωπεύονται στὴ Θεσσαλία μετὰ τὴν Ἀράπη μαγούλα καὶ τὴ Λάρισσα. Χαρακτηριστικὰ τῆς: πῆλινοι οἰκίσκοι καὶ βωμοί, εἰδῶλια ἀνθρωπομορφα καὶ ζωόμορφα. Στὰ ζωόμορφα καὶ ἓνα πῆλινο εἰδῶλιο ἵππου, τὸ ἀρχαιότερο, λέει, στὰ Βαλκάνια.

Ὁ πολιτισμὸς τοῦ Crnobuki² σχετίζεται καὶ ἀκολουθεῖ χρονικὰ τὸ Porodin. Φθάνει ὡς τὸ τέλος τῆς Πρωτοελλαδικῆς Περιόδου.

Μόνον κατὰ τὴν Μεσοελλαδικὴν Περίοδο ἔρχονται ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Μακεδονία καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ ἐπιδράσεις στὴν Πελαγονία, χωρὶς νὰ διακόψουν τὴ συνέχεια τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ τόπου καὶ τὴν ἐξέλιξί του ὡς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους.

Ὁ καθηγητὴς Hammond συμπεραίνει ὅτι ὁ κόσμος τοῦ Starčeno κρατᾷ στὴν Πελαγονία ἀπὸ τοὺς πρώτους νεολιθικοὺς χρόνους ὡς τὴν Ὑστερὴ 'Εποχὴ τοῦ Χαλκοῦ.

Ἀλλὰ ἡ πίεσις ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀξιοῦ ἔφερε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐξάπλωσις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πελαγονίας πρὸς ΝΔ, συνεχίζει ὁ καθηγητὴς Hammond καὶ τὸ στηρίζει: α) σὲ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα, δηλαδὴ στὴν παρουσία χαρακτηριστικῆς τοῦ Porodin (εἰκ. 5) πλαστικῆς διακοσμηθεῶς χονδρῶν ἀγγείων στὴν περιοχὴ τῆς Κορυτσᾶς, Malik, τὴν ΠΕ περίοδο καὶ στὴν Κεντρικὴ Ὑπειρο (εἰκ. 6) τὴν ΜΕ περίοδο ὡς τὸν 4ον αἰ. π.Χ., β) στὶς ἱστορικὰς πηγὰς, στοὺς γεωγράφους, ποὺ στὰ μολοσσικὰ ἢ ἡπειρωτικὰ φῦλα περιλαμβάνουν καὶ Πελαγόνες, Λυγκηστὰς καὶ Ὀρέστας. Ὁ ἐνοποιηθεὶς ἀπὸ τὴν 'Εποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ ἐξῆς πληθυσμὸς ὁμιλεῖ ἑλληνικὰ κατὰ τὸ τέλος τῆς 'Εποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, μολονότι ἔχει τὶς ρίζες του στὸ ὄχι ἰνδοευρωπαϊκὸ Starčeno.

Ἡ διάδοσις τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῶν ἄλλων ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν — δέχονται οἱ φιλόλογοι — σχετίζεται μετὰ τὴν διάδοσις τῶν λαῶν ποὺ ἔθαβαν τοὺς ἀρχηγούς τους σὲ ὑπόγειους θαλάμους τυμβόχωστους (Kurgan). Τέτοιους τύμβους ἀνέσκαψαν στὴν Ἀλβανία ὁ Frano Prendi καὶ οἱ συνεργάτες του³. Εἶναι κατάλογος ὁλόκληρος τόπων ἀνάμεσα στὴ Σκόδρα καὶ τὰ ἑλληνοαλβανικὰ σύνορα. Ξεχωρίζουν καὶ εἰκονίζονται οἱ τύμβοι τοῦ Razhok (πίν. IV), ΝΔ τοῦ Ἐλβασάν, καὶ τοῦ Vodhinë, κοντὰ στὰ σύνορα τῆς Καραβιάς. Ὁ πρῶτος «ὄχι νεώτερος» τῆς Μέσης 'Εποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, ὁ δεῦτερος τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Εἰκάζεται ὅτι οἱ λαοί, τῶν ὁποίων οἱ ἀρχηγοὶ ἐτάφησαν σ' αὐτοὺς τοὺς τύμβους, ἦλθαν κατὰ τὴν Ὑστερὴ Νεολιθικὴ 'Εποχὴ ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Kurgan μετὰ τὰ ἄλογά τους καὶ τ' ἄμειξά τους. Οἱ τύμβοι τῆς Ἀλβανίας ἀποκαλύπτουν, λέει, τὴν προέλευσις ὁμοίων

1. Miodrag Grbić κ.ἀ., Porodin (Bitolj 1960), ἰδὲ καὶ M. Garašanin, 39 Bericht d. Römisch-Germanischen Kommission (1958), σ. 114 κ.ἐ.

2. Τὰ εὐρήματα ἀδημοσίευτα. Σύντομη ἐκθεσις ἀπὸ τὸν M. Garašanin, ἐ.ἀ.

3. Βιβλιογραφία Ἀλβανικῆ, «Αρχαία Μακεδονία», σ. 58, σημ. 8.

πρωτοελλαδικῶν τύμβων στὸ Νυδρί τῆς Λευκάδος καὶ στὴ Λέρνα, καθὼς καὶ ὁμοίων μεσοελλαδικῶν στὴ Σάμη τῆς Κεφαλληνίας, στὸ Σαμικό καὶ τὴν Πύλο, σὲ ἄλλους τόπους τῆς Μεσσηνίας, στὴν Κέα, στὴν Ἀφιδνα, στὴν Ἐλάτεια. Ἀλλὰ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ Μακεδονία εἶναι ὅτι ὑποτίθεται πὼς ἀπὸ τοὺς ἐλληνοφώνους λαοὺς τῶν Kurgan τῆς Ἀλβανίας ἔμθαν οἱ κάτοικοι τῆς Πελαγονίας (Porodin, Crnobuki) ἐλληνικὰ, περὶ τὸ 2600-1900 π.Χ. καὶ πὼς ἀπὸ τότε ἄρχισεν ἡ διασπορὰ τῶν ἐλληνοφώνων πρὸς τὴν Ἠπειρο, τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησο. Στὴν περιοχὴ τῆς Μακεδονίας, εἰδικότερα, σχετίζονται μὲ τὰ Kurgan τῆς Ἀλβανίας οἱ δύο ταφές τοῦ συνοικισμοῦ τῶν Σερβίων (τὸν ἀρχαιότερο, Σέρβια IIβ, χρονολογεῖ ὁ Hammond στὴν Πρωτοελλαδικὴ I περίοδο). Καὶ φθάνουμε στὸν Ἡσίοδο (ἀπόσπ. 7 καὶ 9, ἐκδ. Merkelbach), τὸν Ὅμηρο, τὸν Ἡρόδοτο κ.λ., ἀλλ' αὐτὰ μᾶς εἶναι γνωστότερα.

Λιγώτερο γνωστὰ εἶναι τὰ εὐρήματα ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές τοῦ Malik, κοντὰ στὴν Κορυτσᾶ¹. Ἐκεῖ βρίσκουμε πλουσιώτερη καὶ ἀρχαιότερη (ἀπὸ τὸ 1600 π.Χ.) τὴν ἀμαυρόχρωμη διακόσμηση (πίν. V) τῶν ἀγγείων, πού ξέρουμε καὶ ἀπὸ τὸ Μπουμπούστι (Πλατανιά Βοΐου). Καὶ τότε ἐλκύεται ὁ γνώστης τῆς ἐπὶ τουρκοκρατίας καταστάσεως στὴν περιοχὴ νὰ φαντασθῇ πὼς καὶ στὴν ἀπάνταχέ αὐτῇ προϊστορικῇ ἐποχῇ οἱ ἴδιοι τεσιγικάδες γύριζαν στὰ βουνὰ καὶ στὰ πελάγινια καὶ παραποτάμια λιβάδια, τῆς Κορυτσᾶς, τοῦ Ἀλιάκμονος, τῆς Παμβώτιδος, ἀπὸ τῇ μιᾷ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλῃ πλευρὰ τῆς Πίνδου.

Καὶ τώρα ἐρχεται ἡ ὥρα τῶν Τημενιδῶν. Εἴτε κατ'ἀγονται ἀπὸ τὸ Ἄργος τῆς Πελοποννήσου εἴτε ὄχι, ὁ Ἡρόδοτος μᾶς λέει πὼς κατέβηκαν ἀπὸ τὴν Ἰλλυρία καὶ ὅσα ξέρουμε γιὰ τὴ δυναστεία δείχνουν, λέει, πὼς ἦταν ἐλληνικότεροι ἀπὸ τοὺς ἐλληνοφώνους ὑπηκόους τῶν. Ἀρχαιολογικῇ ἔνδειξις: οἱ τυμβόχωστοι τάφοι, ὅμοιοι τῶν ὁποίων ὑποθέτονται οἱ βασιλικοὶ τάφοι στὰς Αἰγὰς (ἀλλὰ πὼς τὸ βεβαιώνουμε;), δηλ. οἱ «μακεδονικοὶ» τάφοι, πού παραλληλίζονται μὲ τοὺς μυκηναϊκοὺς.

Στὴ συνέχεια ὁ καθηγητὴς Hammond ὑπερτονίζει τὴ διάκριση μεταξὺ Ἑδέσσης καὶ Αἰγῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, τοποθετεῖ τὰς Αἰγὰς στὴ Βεργίνα(!) καὶ ἀπὸ τὸ ἐκτεταμένο νεκροταφεῖο διαλέγετε ποιоὺς θέλετε βασιλικούς τάφους, ἀφού καὶ «ὁ τάφος τῆς Βεργίνας» μὲ τὸ μοναδικὸ θρόνο χρονολογεῖται στὸν 4ον αἰῶνα καὶ «it may well be the tomb of Philip II» (σ. 65, σημ. 17). Ἄν ἀφήσουμε τὶς θεωρίες, τὰ πράγματα, τῆς Κορυτσᾶς, σὲ ὁμοιοῦτες μεταξὺ ξιφῶν, τοξοτῶν πορπῶν καὶ ἄλλων μεταλλικῶν εὐρημάτων, ἀλλὰ καὶ σὲ διαφορὰς μεταξὺ τῶν πηλίνων ἀγγείων κυρίως, οἱ ὁποῖες ὅμως δὲν ἐμποδίζουν πάλι τὴ θεωρίαν, ὅτι ἡ Βεργίνα κρατᾷ ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ Ἀλβανία. Λοιπόν: σωστὸ πὼς οἱ Ἀργεᾶδες ἦρθαν ἀπὸ τὴν Ἰλλυρία, οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν ἐυρωπαϊκὴν περιοχὴ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Kurgan κ.ο.κ. Καταλήγει πάντως ὁ καθηγητὴς Hammond στὴν ἐπιφύλαξη: «Probability is one thing and certainty is another: ἄλλα τὰ μάτια τοῦ λαοῦ καὶ ἄλλα τῆς κουκουβάγιας». Δικό μας συμπέρασμα: πάλι δικὴ μας ἡ εὐθύνη, πού ἀφίνουμε ἀνερευνήτους τοὺς ἀρχαιολογικοὺς μᾶς τόπους.

Τέταρτη ἀκολουθεῖ ἡ ἀνακοίνωση τοῦ Αὐστραλοῦ καθηγητοῦ J. R. Ellis μὲ τίτλο: The Security of the Macedonian Throne under Philip II (σ. 68-75). Συζητεῖ τὴ σημασία τῶν τεσσάρων βοιωτικῶν ἐπιγραφῶν, μιᾶς ἀπὸ τὴ Λεβάνεια (IG VII 3055) καὶ τῶν τριῶν ἀπὸ τὸν Ὁρωπὸ (IG VII, 4250 καὶ 4251, AD 21, 1966, Α', σ. 45-47)². Καὶ συμπεραίνει: α) ὅτι ὁ Φίλιππος Β' οὐτὲ γιὰ λίγο ὑπῆρξεν ἀντιβασιλεὺς, ὅπως πιστεύεται μὲ βάση τὸν Ἰουστίνου (VIII, 5, 9-10) καὶ τὴν ἐπιγραφὴ τῆς Λεβανείας, καὶ β) ὅτι οἱ ἐπιγραφὰς πρέπει νὰ χρονολο-

1. Ἰδὲ Χρονικά 1966-1967, ἀριθ. 3, «Studia Albanica» 1964, 1, 91 κ.έ. καὶ 1966, 1, 255 κ.έ.

2. Τώρα ἰδὲ καὶ Β α σ. Χ ρ. Π ε τ ρ ᾶ κ ο υ, Ὁ Ὁρωπὸς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου, Ἀθήναι 1968, σ. 25 καὶ 173 κ.έ.

γηθοῦν ὄχι πρὶν ἀπὸ τὸ 350, ὅπως ὥς τώρα, ἀλλὰ στὰ μέσα τοῦ 335 π.Χ., ὅταν, μετὰ τῆς δολοφονίας τοῦ Φιλίππου, ἐξεδηλώθη ἀνταρσία κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ποὺ πολεμοῦσε στὰ βόρεια σύνορα.

Ἡ πέμπτη ἀνακοίνωση τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας Georgi Mihailov, μεῖ τίτλο: *La Thrace et la Macédoine jusqu'à l'invasion des Celtes* (σ. 76-85), εἶναι σύντομη ἱστορία τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Θρακῶν, γνωστὴ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Μακεδονίας, μᾶλλον ἄσχετη πρὸς τὰ «Μακεδονικά» ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Θράκης, ὥστε δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐδῶ περισσότερο.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἕκτη ἀνακοίνωση τοῦ ἑλληνοαμερικανοῦ καθηγητοῦ στοῦ Πανεπιστημίου Wisconsin στὸ Milwaukee, George S. Stagakis, μεῖ τίτλο: *Observations on the 'Etairoi of Alexander the Great* (σ. 86-102). Στὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου μὲ τοὺς ἐταίρους του (ἂν εἶναι *primus inter pares* κ.λ.) δίδεται ἡ ἀπάντηση, πὼς καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι ἐταῖρος, ὅπως οἱ ἄλλοι, δηλαδὴ ἡ σχέσις μεταξὺ τῶν ἐταίρων εἶναι ἀμοιβαία, ὅπως ἀποκαλύπτεται καὶ στὴν ὁμηρικὴ Ἰλιάδα.

Ἡ ἑβδόμη ἀνακοίνωση, γιὰ τὶς διπλωματικὲς ἐπαφὲς μεταξὺ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Δαρείου (Emm. Mikrogiannakis) καὶ ἡ ὄγδοη γιὰ τὶς σχέσεις τῆς Μακεδονίας μὲ τὴ Θράκη καὶ τὴ Σαμοθράκη (Α. Κ. Βαβρίτσας) δὲν παρουσιάζουν κανένα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὴν ἀποψή μας. Μ' αὐτὲς ἔκλεισε ἡ πρώτη μέρα τοῦ Συμποσίου (26.8.1968).

Τὴν ἄλλη μέρα, πρώτη παρουσιάσθηκε ἡ ἐνδιαφέρουσα ἀνακοίνωση τοῦ Harry J. Dell τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Virginia μεῖ τίτλο: *The Western Frontier of the Macedonian Monarchy* (σ. 115-126). Δὲν εἶναι ἀκριβὼς συζήτηση τοῦ γνωστοῦ προβλήματος τῶν γεωγραφικῶν ὁρίων τῆς Μακεδονίας πρὸς Δυσμὰς, ἀλλὰ τῶν σχέσεων μὲ τοὺς Ἰλλυριοὺς, τῶν ἀγώνων καὶ τῶν ἐπιτευγμάτων τῶν Μακεδόνων στὴν ἐπιτυχή γενικῶς προσπάθειά τους νὰ κρατήσουν τοὺς Ἰλλυριοὺς μακριὰ ἀπὸ τὴ Μακεδονία.

Δεῦτερη ἀνακοίνωση τῆς ἡμέρας ἦταν τοῦ ἑλληνοαμερικανοῦ καθηγητοῦ John A. Alexander, τοῦ Georgia State University. Ὁ καθηγητὴς Ἀλεξανδρόπουλος, στὸν ὁποῖο ὀφείλουμε ἥδη μιὰ μονογραφία καὶ ἄλλες μελέτες γιὰ τὴν Ποτίδαια¹, μίλησε μὲ θέμα: *Cassandra during the Macedonian Period, An Epigraphic Commentary* (σ. 127-146). Πραγματεύεται τὶς ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Κασσάνδρειας ἢ ἀπὸ ἄλλους τόπους, ποὺ ἀναφέρονται ὅμως στὴν Κασσάνδρεια. Ἐξαντλεῖ τὸ θέμα του, ἀλλὰ τὰ κέρδη εἶναι σχετικῶς λίγα. Γι' αὐτὸ καὶ καταλήγει: *A systematic excavation of the site is, naturally, the best hope; and this I strongly recommend*. Ἀλλὰ ποιὸς θὰ τὴν κάμῃ τὴν ἀνασκαφή; Καὶ πάλι ἡ εὐδὴνη δική μας.

Ἡ τρίτη ἀνακοίνωση τῆς δεύτερης ἡμέρας, τοῦ κ. G. Daux, δὲν δημοσιεύεται στὰ Πρακτικά.

Ἡ τέταρτη ἀνακοίνωση ἔγινε ἀπὸ τὸν νέο ἱστορικὸ Α. Giovannini, τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg καὶ εἶχε τίτλο: *Philipp V, Perseus und die delphische Amphiktyonie* (σ. 147-154). Μὲ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες στηρίζει τὶς πληροφορίες τοῦ Πολυβίου κ.ἄ., κατὰ τίς ὁποῖες ὁ Φίλιππος Ε' δὲν ἔκανε τίποτε γιὰ νὰ γίνῃ δημοφιλεὴς στὴν ἄλλη Ἑλλάδα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας του, ἐνῶ τὸ προσπάθησε ὁ διάδοχός του Περσεύς.

Ἡ πέμπτη ἀνακοίνωση τῆς δεύτερης ἡμέρας εἶναι τοῦ καθηγητοῦ (τῆς Νεωτέρας Ἑλληνικῆς Ἱστορίας) Ἀπ. Δασκαλάκη μεῖ τίτλο: *L'origine de la maison royale de Macédoine et les légendes relatives de l'antiquité* (σ. 155-161). Καταχωρίζονται οἱ γνωστὲς πληροφορίες γιὰ τὴν καταγωγή κ.λ. τῆς μακεδονικῆς δυναστείας καὶ καταβάλλεται προσπά-

1. Ἰδὲ Χρονικά 1951-1965, ἀριθ. 130, Χρονικά 1966-1967, ἀριθ. 124.

τοῦ παλίου Ὁμπαρ. Ρωτᾷει «γιά ποιὸ τάχα λόγο» μπαίνουν καὶ ἄλογα στὴν παράδοση γιὰ τὸ λατομεῖο. Ἀπλούστατα, γιατί αὐτὸν τὸν τρόπον μεταφορᾶς πέτρας ἀπὸ λατομεῖο ξέρουν οἱ δημιουργοὶ τῆς παραδόσεως; «μιὰ ἀπὸ τῇ μιὰ πλευρὰ καὶ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη» τοῦ μουλαριοῦ «καὶ μιὰ πέτρα... στή... ράχη». Ἦταν συνηθισμένο θέαμα, κατὰ τὰ παλιὰ χρόνια, τέτοια караβάνια στὰ βουνοχώρια.

Τὸ κύριο μέρος τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ καθηγητοῦ Γ. Μπακαλάκη (σ. 173-183) περιλαμβάνει πολλὰ ἀξιόλογα πράγματα. Ἐνας χάρτης (εἰκ. 1), σχέδια κομμένων γωνιολίθων (εἰκ. 2) καὶ ὀστράκων (εἰκ. 3), καὶ πολλὲς εἰκόνες (πίν. XX-XXXI) συνοδεύουν τὸ κείμενο. Ἀπ' ὅσες ἀνακοινώσεις ἀναφέραμε ὡς τώρα εἶναι ἡ πρώτη, ποὺ παρουσίασε στὸ Συμπόσιο ἐντελὲς νέο ὕλικό καὶ ὡς τὸ τέλος μένει μιὰ ἀπὸ τίς λίγες. Εἶναι φανερό ὅτι ὁ καθηγητὴς Μπακαλάκης μὲ τὴ λέξη «δόμος» δὲν ἐννοεῖ «στοῖχον»¹. Τοῦ ἀγαλματίου Ἀπόλλωνος (πίν. XXXIγ-δ) μνεῖα ἔχει γίνει σὲ σύντομη Ἐκθεση τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων².

Τελευταία τῆς δευτέρας ἡμέρας ἀνακοίνωση εἶναι τοῦ καθηγητοῦ Δ. Κανατσούλη, Ἡ Ὁργάνωσις τῆς Ἀνω Μακεδονίας κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους (σ. 184-192). Προστίθεται στὸ πλῆθος τῶν μελετῶν τοῦ εἰδικοῦ ἱστορικοῦ τῆς Μακεδονίας³.

Ἡ τρίτη ἡμέρα τοῦ Συμποσίου (28.8.1968) ἄρχισε μὲ τὴν ἀνακοίνωση τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Aberdeen J. M. R. Cormack, Progress Report on the Greek Inscriptions of the Trite Meris for IG X (σ. 193-202). Ὁ καθηγητὴς Cormack μὲ τὸν καθηγητὴ Edson, ὡς γνωστὸν, ἐτοιμάζουν τὰ τεύχη τοῦ τόμου X τῶν Inscriptiones Graecae, ποὺ θὰ περιλάβουν τίς ἐπιγραφὰς τῆς Μακεδονίας. Ὁ καθηγητὴς Cormack ἀνακοίνωσε τὴν πρόοδο τῆς ἐργασίας του γιὰ τίς ἐπιγραφὰς τῆς «τρίτης μερίδος», ἡ ὁποία «Tertia Regio», μᾶς λέει ὁ Λίβιος (45, 30), «nobiles urbes Edessam et Beroeam et Pellam habet». Ἀκριβέστερα περιωρίσθηκε νὰ μιλήσῃ γιὰ τίς ἐπιγραφὰς τῆς Βεροίας καὶ τῆς Ἐδέσσης.

Πρῶτα ἔνα σύντομο χρονικὸ τῆς εὐρέσεως τῶν ἐπιγραφῶν (καὶ τῆς ἀπώλειας πολλῶν): ὁ Leake τὸ 1806 εἶχεν ἀνακαλύψει μόνον τρεῖς ἐπιγραφὰς στὴ Βέρροια. Μία μονάχα σώζεται ἂν αὐτὲς: εἶν' αὐτὴ ποὺ περισυνέλεξα ἀπὸ τὸ Ἰσραηλιτικὸ νεκροταφεῖο τῆς Βεροίας στὴν αὐλὴ τοῦ Μουσείου (πίν. XXXIIα). Περί τὸ 1855 ὁ Delacoulonche βρῆκε ἄλλες 50. Οἱ μισὲς περίπου ἂν αὐτὲς σώζονται. Μερικὲς «χαμένες» τίς ξαναβρῆκα καὶ τίς περισυνέλεξα ἐπίσης στὸ Μουσείο. Ἀπὸ τίς 9 ἐπιγραφὰς, ποὺ δημοσίευσεν ὁ Rostovtzeff τὸ 1899, οἱ ἑπτὰ σώζονται. Ἀπὸ τίς 9, ποὺ δημοσίευσεν ὁ Struck τὸ 1902, μόνον μία ὑπάρχει. Ἀπὸ τίς 44, ποὺ δημοσίευσεν ὁ Woodward τὸ 1912, 22 σώζονται, οἱ μισὲς δηλαδὴ. Ἀπὸ τίς 27, ποὺ δημοσίευσεν ὁ Α. Κ. Ὀρλάνδος τὸ 1916, σώζονται 13, σχεδὸν οἱ μισὲς πάλι. Ἄλλ' ἀνεξάρτητα ἀπὸ τίς ἀπώλειες, οἱ γνωστὲς ἐπιγραφὰς ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Leake ἔγιναν πάνω ἀπὸ 300. Ἀπ' αὐτὲς 70 περίπου εἶναι ἀδημοσίευτες! Βαρεῖα ἡ εὐθύνη καὶ γιὰ τίς ἀπώλειες καὶ γιὰ τὴν καθυστέρηση τῆς δημοσιεύσεως. Ἀνάμεσα στίς ἀδημοσίευτες καὶ ὁ περίφημος Γυμνασιαρχικὸς Νόμος, τυχαῖο εὑρημα τοῦ 1949! Καὶ οἱ ἀπελευθερωτικὲς ἐπιγραφὰς ἀπὸ τὸ Μετόχι, ἀπὸ Ἱερὸ Ἀρτέμιδος Διγαίας, ἀδημοσίευτες ἀπὸ τὸ 1938!

Ἀπὸ τίς 300 περίπου ἐπιγραφὰς τῆς Βεροίας, περί τίς 24 εἶναι ἑλληνιστικῶν, οἱ ἄλλες

βρῆκα στὸ Λεξικό. Ὑπάρχουν Λιβάδια κ.τ.τ., ἀλλ' ὄχι στὸ Πάικο. Μήπως εἶναι τοπωνύμιον;

1. Α. Κ. Ὁ ρ λ ά ν δ ο υ, Τὰ ὕλικά δομῆς, τ. 2, σ. 153.

2. ΑΔ, 24 (1969), Χρονικά, σ. 308. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα εὐρήματα προήλθαν ἀπὸ τὴν περιοχὴ, π.χ. τμήμα ἀναγλύφου μὲ παράσταση Πανός, Παπποσίληνου καὶ Διονύσου, ΑΔ 23 (1968), Χρονικά, σ. 325.

3. Ἰδὲ «Μακεδονικά», τ. 7 (1967), Χρονικά Ἀρχαιολογικά, ἀριθ. 6 καὶ 7, καὶ 9 (1969), σ. 111 κ.έ.

ρωμαϊκῶν χρόνων. Ὁ καθηγητὴς Cormack στὴ συνέχεια τῆς ἀνακοινώσεώς του διορθώνει καὶ ὑπομνηματίζει τὸ κείμενο μερικῶν ἀπὸ τὶς δημοσιευμένες.

Ἀπὸ τὴν Ἑδεσσα ἐξ' ἄλλου ἔχουμε ὥς τώρα 65 ἐπιγραφές. Μερικὲς ἀπ' αὐτὲς ὑπομνηματίζει στὴν ἀνακοίνωσή του ὁ καθηγητὴς Cormack.

Ἡ δευτέρῃ ἀνακοίνωσις τῆς τρίτης ἡμέρας τοῦ Συμποσίου ἦταν τοῦ ὑπογραφομένου μετ' ἐπίτλου: Αἰγαί - Πέλλα - Θεσσαλονίκη (σ. 203-227). Ἦταν κυρίως παρουσίασις μετ' πολλὰς ἐγχευόμεναι εἰκόνες (χωρὶς χειρόγραφο) τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν προσφάτων ἀνασκαφῶν στὶς τρεῖς διαδοχικὰς πρωτεύουσας τῆς Μακεδονίας. Σκοπὸ εἶχε μᾶλλον τὴν προετοιμασία τῆς ἐκδρομῆς τῶν συνέδρων στὴν Πέλλα, Ἑδεσσα κ.λ. Τὸ δημοσιευμένον κείμενον ποὺ βασίσθηκε στὴν ἡχογραφημένη ἀνακοίνωσις, παραμένει ἡ πληρέστερη ἐκθεσις τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐργασίας δύο ἀνασκαφικῶν περιόδων (1967-1968) στὴν Ἑδεσσα, ἀφοῦ, μετ' τὴν μετάθεσίν μου στὴν Πάτρα, ἐμποδίσθηκε καὶ ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς καὶ μιὰ πληρέστερη preliminary report¹. Τὸ κείμενον συνοδεύεται ἀπὸ τοπογραφικὸ διάγραμμα, σχέδια ἐντὸς καὶ ἐκτὸς κειμένου (τοῦ Ἀργύρου Κούντουρα καὶ τῆς Μαρίας Στουγιαννῆς) καὶ πολλὰς εἰκόνες (πίν. XLI-LX). Ἰσχνότερα εἶναι τὰ μέρη τῆς ἀνακοινώσεως, ποὺ ἀναφέρονται στὴν Πέλλα² καὶ τὴ Θεσσαλονίκη³. Ὁ σχετικὴς ἐργασίας καὶ κεῖ ἐμεινάν μισές, χωρὶς τὴν συνέχισιν, ποὺ εἶχε προγραμματισθῇ.

Ἀκολουθεῖ ἡ ἀνακοίνωσις τῆς Ἑφόρου Ἀρχαιοτήτων Βεροίας Ἀγγελικῆς Ἀνδρεωμένης, Τρία ὑπόγεια ταφικά οἰκοδομήματα ἐν τῇ Δυτικῇ Μακεδονίᾳ (σ. 228-238). Οἱ δύο τάφοι εἶναι τῆς Βεροίας καὶ ἔπρεπε νὰ παραβληθοῦν πρῶτα μετ' τοὺς δημοσιευμένους ὁμοίους τῶν στὴ Βέροια, γιὰ εἶναι μακρὺς ὁ δρόμος ὥς τοὺς μυκηναϊκοὺς. Τὰ κτερίσματα ὀνομάζονται ἀπλῶς καὶ δὲν περιγράφονται οὔτε εἰκονίζονται. Ἀπ' αὐτὰ ἕνας λῦχνος τοῦ πρώτου τάφου χρονολογεῖται στὸ πρῶτον μισὸ τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος καὶ ἄλλος τοῦ δευτέρου τάφου στὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ ἴδιου αἰῶνος. Μετ' τὴν ἐλπίδα νεωτέρων ἀνασκαφῶν (σ. 235), οἱ παλαιότερες δὲν λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν (Κοτζιά, Ἀνδρονίκου, Πέσσα κ.λ.)⁴ καὶ μόνη πηγὴ πληροφωρίων μένει «ἡ ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 1 ὑποσημειώσει συνάδελφος». Ὁ τρίτος τάφος εἶναι κοντὰ στὴν Αἰαντὴ τῆς Κοζάνης. Ἀλλὰ καὶ γι' αὐτόν, ὅπως καὶ γιὰ τοὺς δύο προηγουμένους τῆς Βεροίας διαφωτιστικὰ εἶναι μᾶλλον τὰ ὠρεῖα, ὅπως πάντα, σχέδια τοῦ Ἀργύρου Κούντουρα.

Ἡ ἐπομένη ἀνακοίνωσις, τοῦ Michael Vickers, τοῦ University College τοῦ Δουβλίνου, ἔχει τίτλου: Towards Reconstruction of the Town Planning of Roman Thessaloniki (σ. 239-251). Τὸ θέμα τοῦ σχεδίου πόλεως τῆς ρωμαϊκῆς Θεσσαλονίκης, στὸ σύνολόν του ἢ σὲ μέρη του, ἀπασχόλησε πολλοὺς στὸ παρελθόν. Τὴ σχετικὴ πλούσια βιβλιογραφία καὶ ὀνόματα 23 καθηγητῶν καὶ ἀρχαιολόγων, ποὺ τὸν βοήθησαν, παραθέτει ὁ κ. Vickers. Ἀλλὰ

1. Ἰδὲ καὶ ΑΔ 23 (1968), Χρονικά, σ. 337 κ.ε. καὶ πίν. 283-284. Ἐπίσης ΑΔ 24 (1969), Χρονικά, σ. 305 κ.ε., πίν. 316γ-322, ΑΑΑ 2 (1969), σ. 186 κ.ε. Γιὰ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ χοίρου (ἢ Χοίρου) ἰδὲ τὰ πρὸ πρόσφατα, G. D a u x, Notes de lecture, BCH, τ. 94 (1970), σ. 609-618, καὶ «Μακεδονικά», τ. 10 (1970), σ. 277 κ.ε. καὶ 300.

2. Ἰδὲ καὶ ΑΔ 23 (1968), Χρονικά σ. 334 κ.ε., 24 (1969), Χρονικά, σ. 307 κ.ε., ὅπου (σ. 305, σημ. 39 καὶ 40, σ. 307, σημ. 42) οἱ παραπομπὲς στὸ «Balkan Studies» παρέλκουν, ἐφ' ὅσον τὰ πρακτικὰ τοῦ Συμποσίου δὲν δημοσιεύθηκαν σὲ τόμον τοῦ περιοδικοῦ τούτου, ὅπως ἀρχικὰ εἶχε προγραμματισθῇ, ἀλλὰ στὸν παρουσιαζόμενον ἐδῶ ἰδιαίτερον τόμον.

3. Ἰδὲ καὶ ΑΔ 23 (1968), Χρονικά σ. 328 κ.ε., 24 (1969), Χρονικά σ. 294 κ.ε.

4. Ἰδὲ πρόχειρα «Μακεδονικά», τ. 7 (1967), Χρονικά Ἀρχαιολογικά, ἀριθ. 164, καὶ 9 (1969), Χρονικά Ἀρχαιολογικά, ἀριθ. 153.

οἱ θέσεις του ἔχουν ἀνάγκη νὰ στηριχθοῦν σὲ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα, ποὺ λείπουν ἀκόμα. Ὁ V. χωρίζει τὴ Θεσσαλονίκη, μὲ βάση τὸν προσανατολισμὸ τῶν ὁδῶν, σὲ τρία τμήματα: 1) τὸ παραθαλάσσιο μεταξὺ τοῦ Γαλεριανοῦ Συμπλέγματος καὶ τῆς θάλασσας, 2) τὸ βορείως τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ, καὶ 3) τὸ Γαλεριανὸ Σύμπλεγμα. Καὶ προτείνει: 1) τὸ πρῶτο ἀνήκει ἀρχικὰ στὴ Θέρμη, 2) τὸ δεύτερο ἀρχικὰ στὴ Θεσσαλονίκη τοῦ Κασσάνδρου μὲ διαρρυθμιστὴ τῆς ἀγορᾶς κατὰ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ., καὶ 3) τὸ τρίτο, φυσικὰ, στοὺς χρόνους τοῦ Γαλερίου περὶ τὸ 300 π.Χ.

Ἄλλ' ὅσο τὸ τρίτο εἶναι βέβαιο, τόσο τὸ δεύτερο εἶναι ἀπλῶς πιθανὸ καὶ τὸ πρῶτο μᾶλλον ἀπίθανο: ἡ Θέρμη μπορεῖ νὰ εἶχε λιμανάκι στὴ θάλασσα, ἀλλὰ ἡ πόλη πρέπει νὰ ἦταν ψηλότερα.

Ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ καθηγητοῦ Paul A. Clement, τοῦ University of California στὸ Los Angeles, μὲ τίτλο: *The Chalcidic Coinage: Epilogue* (σ. 252-255) ἀποτελεῖ αὐθεντικὴ ἐρευνα σὲ λεπτομέρειες νομισματικές. Θυμίζουμε πῶς ὁ καθηγητὴς Clement συνεργάσθηκε στὶς ἀνασκαφὰς τῆς Ὀλύνθου καὶ πλὴν ἄλλων δημοσίευσε τὰ νομίσματά της¹. Τὰ εἶχε κατατάξει σὲ 24 ὁμάδες. Κατανέμονται χρονικὰ μεταξὺ τοῦ 432 καὶ 348 π.Χ., ποὺ κατεστράφη ἡ Ὀλυνθος ἀπὸ τὸν Φίλιππο. Ἡ νέα ἀνακοίνωσις τοῦ κ. Clement ὀλίγα μεταβάλλει.

Νομισματικὴ εἶναι καὶ ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ κ. Pierre A. Mackay, τοῦ University of Washington στὸ Seattle, μὲ τίτλο: *The Coinage of Macedonian Republics, 168-146 B. C.* (σ. 256-264). Ἀποτελεῖ συνέχεια νομισματικῶν καὶ ἄλλων μελετῶν του μὲ κέντρο τὴ Μακεδονία².

Ἀκολουθεῖ ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ καθηγητοῦ Christian Habicht, τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg, μὲ τίτλο: *Epigraphische Zeugnisse zur Geschichte Thessaliens unter der Makedonischen Herrschaft* (σ. 265-279). Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐκτείνεται καὶ ἔξω ἀπὸ τὴ Μακεδονία.

Σημαντικώτερη, εἰδικὰ γιὰ τὴ Μακεδονία, εἶναι ἡ τελευταία ἀνακοίνωσις τῆς τρίτης ἡμέρας τοῦ Συμποσίου, τοῦ Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Ἰωάν. Π. Τουράτσογλου, μὲ τίτλο: Δύο νέα ἐπιγραφικὰ μαρτυρία περὶ τοῦ Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων κατὰ τὸν τρίτον μεταχριστιανικὸν³ αἰῶνα (σ. 280-290). Τὰ δύο νέα ἐπιγραφικὰ κείμενα εἶναι «προσκλησεις εἰς ἀγῶνας κυνηγίων καὶ μονομαχιῶν», ἡ πρώτη πρὸς τιμὴν τοῦ Μ. Αἰρηλίου Σεουήρου Ἀλεξάνδρου (229 μ.Χ.), ἡ δευτέρα πρὸς τιμὴν τοῦ Γορδιανοῦ Γ' (240 μ.Χ.). Σὲ ἐπίμετρο ὁ κ. Τουράτσογλου κάμει ὀρθὴ παρατήρησις σχετικὴ μὲ τὸ χρυσὸ νομισματόσημο, τὸ ὁποῖο χρονολογεῖ στὸ 243 ἀντὶ τοῦ 242 μ.Χ.

Ἡ τετάρτη καὶ τελευταία ἡμέρα τοῦ Συμποσίου (29.8.1968) ἄρχισε μὲ ἐνδιαφέροντα ἀνακοίνωσις τοῦ καθηγητοῦ Frank W. Walbank, μὲ τίτλο: *Polybius and Macedonia* (σ. 291-307). Εἶναι καταστάλαγμα ἐργασίας μιᾶς ζωῆς ἀφιερωμένης «κατὰ κύριον λόγον» στὸν Πολύβιο καὶ στὴ Μακεδονία⁴. Ἐξετάζει τὴ στάσις τοῦ ἱστορικοῦ ἀπὸ τὴ Μεγαλόπολη ἀπέναντι τῶν Μακεδόνων βασιλέων. Καὶ συμπεραίνει: «It was the misfortune of the Hellenistic Greeks that they could unite successfully neither under nor against Macedonia».

1. Στὴ δεκατετράτομη σειρὰ *Excavations at Olynthus, IX, The Chalcidic Mint etc.*, Baltimore 1938.

2. Πρόχειρα ἰδὲ π.χ. Χρονικὰ 1966-1967, ἀριθ. 259.

3. Κάταλαβαίνω «προχριστιανικόν» αἰῶνα, ἐπίσης «μεταβυζαντινόν», ἀλλὰ πῶς νοεῖται ὁ «μεταχριστιανικός»; Καλύτερα τὸ σνηθισμένο καὶ «δόκιμον»: 3ον μ.Χ. αἰῶνα.

4. Ἰδὲ πρόχειρα Χρονικὰ 1966-1967, ἀριθ. 6, σ. 109 καὶ 111.

Ἡ δευτέρα ἀνακοίνωση τῆς τελευταίας ἡμέρας ἦταν τοῦ κ. R. A. Tomlinson, τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Birmingham, μὲ τίτλο: Ancient Macedonian Symposia (σ. 308-315). Εἶναι μᾶλλον μελέτη στὴν ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ σπιτιοῦ (καὶ τοῦ ἀνακτόρου), ὅπου οἱ ἀνδρῶνες εἶχαν τὴν κατάλληλῃ διαρρύθμιση γιὰ νὰ χρησιμεύουν στὰ συμπόσια, ἀλλὰ καὶ σπουδὴ εἰδικῶν κατασκευῶν ad hoc. Ἐνα εἶναι παλαιὸ κτήριο, τοῦ 6ου αἰ. π.Χ., στὴν Περαιχώρα, ἀλλὰ πολλὰ εἶναι Μακεδονικὰ κτίσματα, σὲ ἱερὰ τὰ περισσότερα, ἄλλα γνωστὰ ἀπὸ τὶς πηγές καὶ ἄλλα ἀπὸ ἀνεσκαμμένα λειψανὰ τους, ὅπως στὴν Περαιχώρα πάλι (ἐλληνιστικὸ τοῦτο τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.), στὸ Ἀσκληπιεῖο τῆς Λέρνας στὴν Κόρινθο, στὸ Ἀσκληπιεῖο τῆς Ἐπιδαύρου (τὸ γνωστὸ ὡς Γυμνάσιο ἢ Παλαίστρα), καί... στὴ Βεργίνα! Τὸ ταλαίπωρο παλάτι τῆς Παλατίτσας ἢ τῆς Βεργίνας (στὴν ἀρχαία Βάλλα;), τοῦ 5ου ἢ τοῦ 4ου ἢ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ., ἀφοῦ ἔγινε Ἀγορά ἢ Παλάτι ἢ Παλαίστρα ἢ Λουτρὸν κ.τ.τ., τώρα γίνεται καὶ Συμπόσιον! Ὑστερα ἀπὸ ἑκατὸν τόσα χρόνια ἀνασκαφικὴ ἔρευνα.

Τὸ ρίι τῆς τελευταίας ἡμέρας ἀνακοίνωση εἶναι τῆς δ. Siegrid Düll, ἣ ὁποία ὕστερα ἀπὸ 55 χρόνια, ξαναπῆρε τὸ θέμα τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς τοῦ Werner Baege μὲ τὸν ἴδιο τίτλο: De Macedonum Sacris, καὶ ὑπότιτλο: Gedanken zu einer Neubearbeitung der Götterkulte in Makedonien (σ. 316-323). Ἡ δ. Düll ἐτοιμάζει μιὰ δική της πληρέστερη διατριβὴ στὸ ἴδιο θέμα. Ὅταν μᾶς ἔκαμε τὴ δημοσιευμένη τώρα ἀνακοίνωσή της ἦταν ἀκόμα στὴν ἀρχή, ὥστε εἶναι ἴσως ἀκόμα καιρὸς νὰ τῆς εὐχηθοῦμε... καλὴ τύχη!

Στὴ θρησκεία ἀναφέρεται καὶ ἡ ἀκόλουθη ἀνακοίνωση τοῦ καθηγητοῦ Rex Witt, τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου, μὲ τίτλο: The Egyptian Cults in Ancient Macedonia (σ. 324-333). Τὸ θέμα ἀπασχόλησε καὶ ἄλλους παλαιότερα καὶ εἶναι ἐνδιαφέρον ἀπὸ πολὺς ἀπόψεις, μάλιστα ἀπὸ τὴν ἄποψη (ποὺ τονίζει ὁ καθηγητὴς Witt) «of its prominence in the background against which paleo-Christianity first took place».

Ἀκολουθεῖ ἡ ἀνακοίνωση τοῦ καθηγητοῦ Ἀγαπητοῦ Γ. Τσopanάκη μὲ τίτλο: Γλωσσικὰ τῆς Μακεδονίας (σ. 334-352). Ἡ εἰσαγωγὴ (σ. 334-342) εἰς καθαρὸς γλωσσικὰ ζητήματα, ποὺ ἐξετάζονται, μιὰ ἀναδρομὴ δηλαδὴ στὶς πρώιμες πηγές εἶναι καθ' ἑαυτὴν, νομιζῶ, ἓνα ἀπὸ τὰ καλύτερα κείμενα, ποὺ ἔχουν γραφῇ σχετικὰ μὲ τὸ θέμα. Ἐστῶ γι' αὐτὴν καὶ μόνον θὰ ἄξιζε νὰ δημοσιευθῇ καὶ σὲ ξένη γλῶσσα ἢ ἀνακοίνωση. Γλωσσικὰ ἐξετάζονται ἡ λέξις ἄ γ γ α ρ μ ο ν (ἄ ν α χ ἄ ρ μ α ν, χ ἄ ρ ω ν ὁ λέων, Χ ἄ ρ ω ν, ἄγριος καὶ ἄσχετος μὲ τὴν χαρά), ἡ τροπὴ τῶν δασέων σὲ μέσα (δῶραξ, Βερενίκα κ.λ.), ἡ λέξις Ἥ μ α θ ἰ α (Ἀμαθία). Συσχετίζεται μὲ νεώτερους γλωσσικοὺς σχηματισμοὺς ἡ λέξις σίγυννος (τὸ τσίγκανο, τὸ πευκοξίνο — τὸ βελονοειδὲς φύλλο τοῦ πεύκου). Ἐπισημαίνεται διατήρηση δορικοῦ ᾱ σὲ νεώτερες λέξεις, ἐνῶ ἄλλες ὑποκρύπτουν παλαιές, π.χ. Γλαφτήρι (κολαπήτρι), τοῦμπα (τύμβος), φοῦλίτακας (φώλις), τὸ γάβρο (γράβιον). Ἡ ἀνακοίνωση καταλήγει μὲ προτάσεις: α) νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ ἀνεύρεση μέσα στὰ βλάχικα ἰδιώματα τῆς Μακεδονίας ἀρχαίων μακεδονικῶν λέξεων καὶ γλωσσικῶν φαινομένων, ποὺ ζοῦν ἴσως ὡς τὶς μέρες μας, β) νὰ ἀναζητηθοῦν ἱωνικὰ στοιχεῖα στὴ Χαλκιδικὴ καὶ γ) νὰ ἐρευνηθῇ ἡ γλωσσικὴ συγγένεια ἀνάμεσα στὴ Μακεδονία καὶ τὴν Κύπρο.

Τελευταῖες εἶναι τέσσερες ἀνακοινώσεις ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἐπιβίωση τῆς μορφῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ τὸ θάνατό του. Τοῦ καθηγητοῦ Lloyd L. Gundersen, Early Elements in the Alexander Romance (σ. 353-375), τοῦ καθηγητοῦ K. Mitsakis, The Tradition of the Alexander Romance in Modern Greek Literature (σ. 376-386), τοῦ καθηγητοῦ Robert W. Hartle, The Image of Alexander the Great in Seventeenth Century France (σ. 387-406) καὶ τῆς καθηγητρίας Maria Marinescu-Himou, La Légende d'Alexandre le Grand dans la littérature roumaine (σ. 407-416). Ἀλλ' ὅσο καὶ ἂν χαρήκαμε ὅλοι τὶς τελευταῖες ἀνακοινώσεις τοῦ Συμποσίου γιὰ τὴν Ἀρχαία Μακεδονία, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς βιβλιοκρισίας μας αὐτῆς τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι περιορισμένο. Ἴσως εἰδικότεροί μου θὰ μιλήσουν γι' αὐτές.

Ἐδὼ μένει ἀκόμα νὰ ποῦμε λίγα γιὰ τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὴν τυποτεχνικὴ ἐμφάνιση τοῦ τόμου. Συμπληρῶνεται μὲ Εὐρετήριον Ὀνομάτων, χωριστὰ ἐλληνικῶν καὶ ξένων (σ. 419-432), Εὐρετήριον Λέξεων, ἐπίσης χωριστὰ (σ. 433-436) καὶ Πίνακες εἰκόνων ἐκτὸς κειμένου (I-LXXXIV). Λέπει: Κατάλογος τῶν εἰκόνων καὶ τῶν σχεδίων (ἐντὸς καὶ ἐκτὸς κειμένου). Ἐνας χάρτης τῆς Μακεδονίας ἐπίσης εἰδικὰ ἐτοιμασμένους, θὰ ἦταν σκότιμο νὰ συνοδεύῃ τὸν τόμο. Καὶ ἓνα χρονικὸ τοῦ Συμποσίου θὰ ταίριαζε γιὰ τὶς δραστηριότητες ἐκτὸς τῆς αἰθοῦσης τῶν ἀνακοινώσεων, μάλιστα γιὰ τὴν ἀλησμόνητη ἐκδρομὴ στὴν κοιτίδα τῆς Μακεδονικῆς δυνάμεως (Πέλλα, Ἑδεσσα, Μιεζα, Βέροια, Βεργίνα κ.λ.).

Ἦταν οὐσιώδες μέρος τοῦ Συμποσίου ἡ γνωριμία μὲ τοὺς πρόσφατα ἀνεσκαμμένους τόπους, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ γράμματα, ποὺ ἔστειλαν οἱ ξένοι μας. Δὲν γίνεται οὔτε μνεῖα στὸν πρόλογο γιὰ τὴν ἐκδρομὴ. Ἀλλὰ ἂν θεωρήθηκε τερπνὴ ἀπλῶς ἡ ἐκδρομὴ καὶ ὄχι ὠφέλιμη, ἀναντίρρητα θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ καταχωρισθοῦν στὸν τόμο τῶν Πρακτικῶν τοῦ Συνεδρίου ὄχι μόνον οἱ προσφωνήσεις καὶ οἱ ἀνακοινώσεις, ἀλλὰ καὶ τοῦ καθηγητοῦ Edson οἱ συμπερασματικὲς παρατηρήσεις καὶ οἱ συζητήσεις, ποὺ ἀκολοθοῦσαν τὶς ἀνακοινώσεις. Ἠχογραφήθηκαν ὅλα. Γιατί, ἂν ὄχι γιὰ νὰ δημοσιευθοῦν¹.

Λάθῃ τυπογραφικὰ σ' ἓνα πολὺγλωσσο τόμο εἶναι ἀναπόφευκτα. Δὲν εἶναι πολλὰ ὅμως. Γιὰ δεῖγμα μόνον σημειῶνω τὸ «Μελετεῖον» (σ. 195), «ὑποσημείωσει» (σ. 235, σμμ. 5), übersicht eben (σ. 316) καί, στοὺς Πίνακες, λάθος στὴ λεξάντα τοῦ πίνακος VI (τὸ ἀριστερὰ δεξιὰ), χωρὶς θέσις ἡ ἡμερομηνία στὸν πίνακα LXII κ.λ. Τὸ χειρότερο μὲ τοὺς πίνακες εἶναι ὅτι δὲν τυπώθηκαν ὅλοι καλὰ. Στὰ Εὐρετήρια παρατηρῶ ὅτι ἡ «Νίκη τῆς Σαμοθράκης» καὶ ἡ «Ροτόντα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου» μῆκαν στὸ Εὐρετήριο Ὀνομάτων (σ. 422 καὶ 423), ἡ «στοὰ Incantadas ἐν Θεσσαλονικῇ» καὶ τὸ «Arch of Galerius (Thessaloniki)» μῆκαν στὸ Εὐρετήριο Λέξεων (σ. 434). Μάταια θὰ ἀναζητήσῃ κανεὶς ὀνόματα, ὅπως Ichnae, Lete καὶ πολλὰ ἄλλα. Ὅσα εἶναι στὶς ὑποσημειώσεις, φαίνεται, δὲν καταχωρήθηκαν στὰ Εὐρετήρια.

Ἀλλὰ τὸ τελικὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὁ καλοδεμένος τόμος καὶ ὡς τυποτεχνικὴ ἐμφάνιση καὶ ὡς περιεχόμενο εἶναι εἰκόνα ἀντάξια ἐνὸς Διεθνoῦς Συμποσίου, ποὺ ἀπετέλεσε σταθμὸ στὴν ἱστορία τῶν Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακάρι νὰ ἔχουμε σύντομα τὸ Β' Διεθνὲς Συμπόσιο γιὰ τὴν Ἀρχαία Μακεδονία, ἐξ Ἰσοῦ ἐπιτυχημένο καὶ ἐξ Ἰσοῦ καλὰ δημοσιευμένο.

Πάτραι, Μάρτιος 1971

ΦΩΤΙΟΣ Μ. ΠΕΤΣΑΣ

Istorija na Makedonskiot Narod («Ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἔθνους») τόμ. β', γ', Σκόπια 1969.

Τὸ Ἰνστιτούτον τῆς Ἑθνικῆς Ἱστορίας τῶν Σκοπίων ἐξέδωσε τὸ 1969 τὴν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἀναγγελλεῖσαν «Ἱστορίαν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἔθνους» εἰς τρεῖς τόμους. Ὁ πρῶτος τόμος περιλαμβάνει γεγονότα ἀπὸ τὴν ἀρχαιολατρεῖν χρόνον μέχρι τοῦ 18ου αἰῶνος μ.Χ., ὁ δεῦτερος ἀναφέρεται εἰς τὴν χρονικὴν περίοδον ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος μέχρι τοῦ τέλους τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου καὶ ὁ τρίτος ἐξετάζει τὴν περίοδον μετὰ τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων, ὡς καὶ τὰ γεγονότα τῆς «λαϊκῆς» ἐπαναστάσεως εἰς τὸν ᾧδρον τῆς Μακεδονίας (1918-1945). Παρουσίασιν καὶ κριτικὴν τῶν κυριωτέρων σημείων τῶν δευτέρου καὶ τρίτου τόμων ἐπιχειροῦμεν ἐνταῦθα.

1. Ὅπως ἔγινε π.χ. στὸ Α' Διεθνὲς Συμπόσιον Ἑλληνορωμαϊκοῦ Ψηφιδωτοῦ στὸ Παρίσι τὸ 1963, ἰδὲ *Mosaïque gréco-romaine*, Paris 1965.